

JOAN SANMARTÍ GREGO

(17.12.1955 – 23.10.2022)

En Joan Sanmartí ens va deixar el 23 d'octubre de 2022, massa aviat i de forma inesperada, quan encara estava en actiu i amb plena dedicació tant a les seves tasques docents com als nombrosos projectes de recerca que tenia en curs.

Redactar aquest obituari és difícil, perquè la pèrdua és molt recent, i també perquè som molts els que hem volgut participar en la redacció d'aquestes línies, però evidentment no hi podem ésser tots. Per això, des d'aquest escrit coral, demanem disculpes i comprensió als companys i companyes que han format part de la vida acadèmica i professional d'en Joan Sanmartí i que ara i aquí poden semblar invisibles. No és així.

En Joan Sanmartí va estudiar Geografia i Història a la Universitat de Barcelona i va obtenir el títol de llicenciat el 1978, dins la primera promoció del denominat «Pla Suárez»

que agafà el nom del ministre que l'implementà. Fou, per tant, dels primers llicenciats en Història i no en Filosofia i Lletres.

Ja en els anys d'estudiant havia començat la seva relació mestre-alumne amb el professor Miquel Tarradell. Sota la seva direcció, va realitzar la tesi de llicenciatura i, més tard, la tesi titulada *La Laietània ibèrica: Estudi d'arqueologia i història*, amb la qual obtingué el títol de doctor el 1986.

Si bé va encaminar-se ràpidament cap a la protohistòria i el món ibèric, no hem d'oblidar uns primerencs estudis —importants— sobre urbanisme romà al nord d'Àfrica i sepultures romanes a la península Ibèrica. En destaca l'article «Els edificis sepulcrales romans dels Països Catalans, Aragó i Múrcia» publicat a la revista *Fonaments* el 1981.

Acabats els estudis, va complir amb les seves obligacions amb la 'patria', tal com era preceptiu en aquell moment. Tingué la mala sort de viure el cop d'Estat del 23F el 1981 des de la caserna de Castelló de la Plana.

Just acabat el servei militar, s'incorporà a les excavacions de la ciutat romana de *Pollentia* (Alcúdia, Mallorca), patrocinades per la William L. Bryant Foundation d'EUA, que dirigien Daniel Woods, Miquel Tarradell i Antonio Arribas. Hi col·laborà estretament fins que, després de la mort d'en Miquel Tarradell, la Universitat de Barcelona fou apartada del projecte.

Des de la seva primera participació l'estiu de 1981, va anar adquirint responsabilitats i pes en el programa científic centrat en aquells moments en les excavacions arqueològiques de l'àrea del fòrum romà de la ciutat. D'aquesta tasca se'n derivaren, anys més tard, diverses publicacions signades com a Equip d'excavació de *Pollentia*. A remarcar la important monografia sobre la ceràmica de vernís negre: J. Sanmartí, J. Principal, M. G. Trías i M. Orfila, *Les ceràmiques de vernís negre de Pollentia (excavacions 1949-1992)* (The William L. Bryant Foundation 5, Barcelona, 1996).

Fou responsable de l'ampliació del programa de treball al territori del nord de Mallorca (*Prospección y análisis de las fases de transición de la Edad del Hierro al mundo romano en el norte de la isla de Mallorca, entre la Sierra de Tramontana y la Sierra de Artá*) del qual fou l'investigador principal de 1991 fins al 1994. Les dificultats burocràtiques que sorgiren per treballar en l'entorn immediat de la ciutat romana de *Pollentia* el dugueren a reconduir la recerca cap a l'estudi i revisió de les excavacions de Miquel Tarradell dels jaciments prehistòrics de les necròpolis de Son Real i l'Illa dels Porros a Santa Margalida, Mallorca.

A l'Illa dels Porros, ja a l'any 1994, efectuà una nova planimetria de les restes estructurals que es conservaven a vista per, a partir de l'any següent, reiniciar-hi junt a Jordi Hernández-Gasch les campanyes d'excavació i restauració que s'hi succeïren fins l'any 1998. Aquell mateix any, els dos arqueòlegs iniciaren les excavacions al santuari de la Punta des Patró, tot just descobert dos anys abans, i reprengueren les intervencions a la necròpolis de Son Real. Aquestes intervencions plantejades en extensió també per l'exterior dels monuments identificats, pràctica poc estesa a Mallorca en aquelles dates, introduïren definitivament el mètode de registre Harris a l'illa, essent camp de treball d'una generació d'arqueòlegs actualment en actiu.

Endemés, cercant sempre la col·laboració d'especialistes en diverses disciplines, va incorporar al projecte els antropòlegs Alcía Alesan i Jordi Alfonso, de l'equip de la Universitat Autònoma

de Barcelona dirigit per Assumpció Malgosa, la restauradora Margalida Munar i l'arqueozoòleg Jordi Nadal. Les primeres restes de fitòlits analitzades a Mallorca de la mà de Jordi Juan Tresserras provenen també d'aquestes campanyes. Tots aquests treballs els va donar a conèixer en conferències i publicacions a *Cypsela*, *Mayurqa*, *Tribuna d'Arqueologia* o a la mateixa *Pyrenae*.

En paral·lel als treballs realitzats a Mallorca, també va dur a terme, des dels anys vuitanta, una intensa activitat de recerca sobre la protohistòria de Catalunya, centrada en dos territoris, corresponents a les àrees de l'antiga Cessetània i de la Il·lucavònia ibèriques.

La primera excavació d'un jaciment ibèric, i també la seva primera direcció arqueològica, va ser a l'Argilera (Calafell). En Joan Sanmartí acabava d'obtenir la llicenciatura i, junt amb un amic seu, en Ramon Serra, i en Joan Santacana, descobridor del jaciment, van iniciar els treballs. Es van documentar les restes d'una petita granja ibèrica amb algunes sitges, on la presència de materials importats de cronologia ben establerta va permetre fer, per primera vegada, una aproximació tipològica i cronològica del material ceràmic dels ibers cossetans. L'excavació, modesta en els seus objectius, va resultar clau des del punt de vista tipològic, i els resultats es van publicar el 1984 en un treball monogràfic dins la sèrie Quaderns de Treball, coeditada per la Diputació de Barcelona i la Universitat Autònoma de Barcelona. A partir d'aquest primer treball, en Joan Sanmartí quedarà vinculat permanentment a la recerca arqueològica del Penedès, sempre amb en Joan Santacana.

L'Argilera feia suposar que aquest no era l'únic petit nucli agropecuari ibèric a la zona i d'aquesta manera la recerca es va derivar vers la realització d'àmplies prospeccions al territori. Serà precisament arrel d'aquestes prospeccions que es descobrirà el jaciment costaner de l'Alorda Park —avui la Ciutadella Ibèrica de Calafell— i s'hi iniciaran els treballs que, una dècada més tard, culminaran en el projecte museogràfic avui existent i consolidat. Aquests treballs van donar peu, el 1992, a una primera monografia publicada pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Precisament quan es complien 30 anys d'aquesta obra, aquest 2022, s'havia dipositat per a la seva publicació a la sèrie TRAMA de l'ICAC el manuscrit corresponent a la segona monografia sobre el jaciment. Alorda Park va ser un dels llocs on en Joan Sanmartí va abocar-se, estudiant a fons el material, especialment les importacions ceràmiques, recerca que el durà a revisar troballes anteriors fetes a Banyeres del Penedès, l'Arbós, Bellvei, Cunit, Cubelles i el Vendrell. Es van portar a terme diverses intervencions, sempre sota la seva codirecció. La més profunda va ser la de les Masies de Sant Miquel a Banyeres, on es va poder descobrir l'assentament al qual probablement pertanyia el guerrer exhumat en la dècada dels anys seixanta a Can Canyís, molt pròxim al jaciment esmentat. En aquell moment va ser impossible que l'equip format per Sanmartí i Santacana excavés el jaciment, cosa que sí es va poder iniciar anys més tard.

L'excavació del jaciment d'Alorda Park de Calafell, així com els indicis d'una potent muralla al jaciment de les Masies de Sant Miquel, va fer concebre la idea que calia cercar i investigar altres jaciments del sud del territori. D'aquesta manera la mirada de l'equip que treballava al Penedès es va dirigir a les Terres de l'Ebre.

Aquesta etapa comença a finals dels anys vuitanta en el marc d'un projecte de la Universitat de Barcelona finançat per la DGICYT i dirigit pel professor Josep Padró. En

aquest context, l'any 1988 es van realitzar els treballs de prospecció als dos marges del riu Ebre, a càrrec de Joan Sanmartí, Joan Santacana i Maite Mascort, que es van presentar al 8^è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà l'any 1988, publicat el 1990. Com a resultat d'aquestes prospeccions, i amb l'objectiu d'aprofundir en el coneixement dels patrons d'assentament de les poblacions del 1r mil·lenni en aquesta zona, s'excavarien completament diversos jaciments de la primera edat del ferro, com Aldovesta (Benifallet), Barranc de Gàfols, Barranc de Sant Antoni i les Deveses (tots ells a Ginestar), els dos primers publicats en forma de monografies, l'any 1990 (per la Diputació de Tarragona) i el 2000 (per la Universitat de Barcelona) respectivament, i tots ells objectes de nombrosos articles i contribucions a congressos. En aquesta etapa s'anirien incorporant altres membres a l'equip, com M. Carme Belarte, David Asensio i Jaume Noguera.

Aquestes intervencions, en el seu conjunt, van ser claus per analitzar el moment de formació de les societats complexes així com l'impacte del comerç fenici a la zona del curs inferior de l'Ebre, i serien decisives en l'elaboració del model teòric que va guiar la recerca d'en Joan Sanmartí sobre la formació de la cultura ibèrica, desenvolupat més tard en altres treballs, tant en solitari com amb diversos col·laboradors.

A partir de 1998, la recerca a les Terres de l'Ebre es va orientar cap a l'estudi de jaciments ibèrics, a través de la represa de l'excavació dels assentaments del Castellot de la Roca Roja (Benifallet), Castellet de Banyoles (Tivissa) i Coll del Moro (Gandesa), als quals s'anirien incorporant altres investigadors, com Maite Miró, Rafel Jornet i Jordi Morer; aquesta recerca seria objecte de diverses publicacions en revistes com *Trabajos de Prehistoria* i *Archivo Español de Arqueología*, així com en actes de congressos, i encara està en curs d'estudi.

Aquests darrers jaciments, així com d'altres que es van afegir més endavant gràcies a una constant ampliació del seu equip, s'integren dins el projecte *La formació, desenvolupament i dissolució de la cultura ibèrica al curs inferior de l'Ebre (s. IX-I aC)*, que ha obtingut un important finançament en tres convocatòries consecutives de Projectes Quadriennals del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, el 2014, el 2018 i, finalment, el 2022.

L'any 2004, arran d'un col·loqui a Siliana (Tunísia), al qual acudí amb Joan Ramon, es va gestar un canvi substancial en la seva trajectòria professional, car allí va sorgir la idea d'un projecte internacional de recerca a Tunísia. El projecte, en principi, tenia com a objectiu la famosa *Carthago*, però circumstàncies adverses feren que, finalment, aquest es traslladés a *Althiburos*, nom d'una ciutat d'èpoques nùmida i romana del *Gouvernorat* d'El Kef. D'aquesta manera, s'establí un marc de col·laboració entre la Universitat de Barcelona i l'*Institut National du Patrimoine* de Tunísia, als quals posteriorment se sumà l'ICAC. Per part catalana, fou el Dr. Sanmartí l'investigador principal, però no oblidem altres investigadors, que foren companys d'aventures i tingueren un paper molt destacat, com ara M. Carme Belarte, Joan Ramon, Víctor Revilla, Ramon Àlvarez i tants d'altres.

Els deu anys de treball de camp en aquest jaciment tenen, a tots els nivells, el caràcter d'una veritable etapa. Allí l'objectiu principal va ser definir la seqüència i les característiques essencials de la fase nùmida que, aleshores, era pràcticament només coneguda pels

textos clàssics, en general tardans, que expliquen els conflictes de *Carthago*, tant amb aquesta cultura com amb els grecs, i després amb els romans. Tot i que un jaciment immens, com és *Althiburos* —un veritable tell artificial amb potències que abasten els 10 m, situat entre dos cursos d'aigua—, esdevé una tasca de moltes generacions d'arqueòlegs, és innegable que els objectius inicials foren assolits sobradament.

L'herència d'aquesta etapa de recerca és clara: l'aclariment que l'ocupació inicial del lloc, sobre terreny verge (l'arqueologia colonial francesa, que un segle abans hi havia intervingut, aturava tradicionalment les excavacions en arribar als paviments altimperials romans, ignorant completament els precedents autòctons) es data entorn del segle X aC. I, no només això, es pogueren també veure les mecàniques evolutives urbanes i establir de manera coherent períodes seqüencials, a banda de les àmplies aportacions quant a la cultura material. Tot això foren novetats crítiques en aquell context d'investigació. Aquesta ingent tasca d'excavació va anar acompanyada de prospeccions del territori, on destacà la participació de David Montanero i Jordi Campillo, i que van permetre documentar l'extensa necròpolis d'*Althiburos*-El Ksour, amb l'estudi de més de 1.000 monuments.

Foren molts els col·loquis internacionals en els quals es presentaren puntualment les informacions més significatives d'aquest ampli ventall de resultats obtinguts i molts foren també els articles publicats en nombroses revistes científiques. Però, sobretot, destaca la publicació de tres volums monogràfics, a càrrec de l'ICAC, que avui constitueixen una de les referències més sòlides a nivell científic quant al coneixement d'una ciutat nùmida.

Acabats els treballs de camp al nord d'Àfrica, l'ampli i *performant* (és un qualificatiu seu) equip científic que ell dirigia continua, de manera més intermitent, la investigació sobre la base dels resultats, una investigació que, de fet, mai ha conclòs.

El 2016 va iniciar una nova línia de recerca sobre el fenomen urbà en el món ibèric septentrional, amb Jaume Noguera com a codirector. Gràcies a dos projectes consecutius atorgats pel *Ministerio de Ciencia e Innovación*, i a tres nous projectes quadriennals del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, es va estendre o intensificar la recerca sobre diversos nuclis de primer ordre. És el cas de la Cessetània (Vilar de Valls i Masies de Sant Miquel), de la Laietània (Burriac) i de la Indigècia (Puig de Sant Andreu), aquests darrers en col·laboració amb els arqueòlegs municipals de Cabrera de Mar i Mataró, Albert Martínez i Quim Garcia, i de Ferran Codina i Gabriel de Prado, del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Ullastret, respectivament. Els primers resultats d'aquests treballs es van presentar en el 24th *Annual Meeting of the European Association of Archaeology*, i van ser publicats en el núm. 7 de la sèrie TRAMA de l'ICAC, amb el títol *Urbanization in Iberia and Mediterranean Gaul in the first millennium BC*. La continuïtat d'aquesta línia d'investigació, que manté excavacions en extensió sobre els principals nuclis urbans ibèrics de Catalunya, representarà un salt qualitatiu de la recerca sobre el món ibèric.

Tota aquesta intensa i polifacètica activitat de recerca, fruit de la seva enorme capacitat de treball, la va compaginar sempre amb l'activitat docent i altres responsabilitats del món acadèmic. Li agradava ensenyar, i sempre organitzava el treball de camp de forma que no interferís en aquesta tasca, per a la qual, a més, tenia grans habilitats.

Havia començat molt jove la seva carrera docent a la Universitat de Barcelona, on es va iniciar com a professor ajudant el 1981, i el 1987 passaria a ser titular interí. El 3 de setembre de 1990 guanyaria una plaça de professor titular d'universitat, i finalment, el 2003, la càtedra d'Arqueologia. Des de 2007 era acadèmic numerari de l'Institut d'Estudis Catalans.

El 2010 va obtenir el premi ICREA Acadèmia, un merescut reconeixement a la seva carrera investigadora.

El seu prestigi internacional el va portar a ser professor convidat en diverses universitats estrangeres: a la Universitat de Chicago el 2009, el 2016 a Ais de Provença, i en dues ocasions (2012 i 2019) a la Universitat Paul Valéry de Montpeller.

Entre les activitats formatives destaca la direcció de treballs de postgrau i doctorat. La seva amplitud de coneixements i capacitat per a obrir noves línies de recerca el va portar a dirigir nombroses tesis doctorals de temes variats, majoritàriament dedicades a la protohistòria. En aquesta tasca era rigorós, crític, perfeccionista i exigent, sense deixar alhora d'estar sempre obert a discussió i intercanvi d'idees, i també sabia ser comprensiu i empàtic amb les diverses situacions personals dels seus deixebles. Com a resultat, diverses generacions d'investigadors catalans devem el nostre títol de doctorat a la seva direcció i orientació: M. Carme Belarte (1995), Jordi Hernández-Gasch (1997), Dolors Zamora (2005), Jaume Noguera (2006), Marta Portillo (2006), Sílvia Valenzuela (2008), Joaquim Garcia Roselló (2014), Rafel Jornet (2016), David Asensio (2019) i David Montanero (2020), sense comptar les codireccions en altres països.

El seu reconegut prestigi també el va portar a formar part de nombroses comissions científiques d'àmbit nacional i internacional: entre d'altres, era membre del comitè científic del *Labex Archimede* de Montpeller des de 2012, de la comissió assessora del Servei d'Arqueologia i del Consell de Direcció de l'ICAC. En aquestes responsabilitats va estar en actiu fins al moment de la seva mort.

Volem acabar aquest escrit —que hauríem volgut no haver de redactar mai— tornant als inicis i recordant de nou la figura de Miquel Tarradell, amb qui establí una relació que anà més enllà de la que es pot esperar entre un professor i un alumne, o fins i tot entre un mestre i un deixeble. Tots dos van ser intel·lectuals al servei del seu país, de la cultura i de la llengua catalanes, sempre van defensar-les amb contundència, amb un gran compromís personal. En Joan Sanmartí es considerava fill intel·lectual de Miquel Tarradell i així ho manifestava. Modestament, atribuïa al seu mestratge algunes de les seves grans qualitats, com la capacitat de síntesi. L'estima i el respecte que li mostrà fins i tot en els moments més difícils el varen fer un digne successor.

Precisament, entre les activitats més recents d'en Joan Sanmartí cal destacar els actes i publicacions per commemorar el centenari del naixement de Miquel Tarradell al llarg del 2020 i el 2021, una tasca a la qual va dedicar un gran esforç per tal d'honorar l'obra i la memòria del seu mestre.

Ara ens toca a nosaltres complir amb el company, col·lega i mestre.

*Maria Carme Belarte, Jordi Hernández-Gasch,
Jaume Noguera, Joan Ramon, Joan Santacana i Núria Tarradell*